

Sanal Dünyada Mahremiyet ve Özel Hayat*

Araştırma
Research

Sevdegül Çekiç

Diyanet İşleri Başkanlığı, Afyonkarahisar Müftülüğü Müftü Yardımcısı
Presidency of Religious Affairs Afyonkarahisar Muftiate Assistant Mufti
Afyonkarahisar, Turkey

 sevdegulcekic@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9365-1237>

Yazar
Author

Çekiç, Sevdegül. "Sanal Dünyada Mahremiyet ve Özel Hayat". *Tevilat* 2/1 (2021), 45-65. <https://doi.org/10.53352/tevilat.993177>

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 2021-09-09 ISSN: 2687-4849 e-ISSN: 2757-654X
Accepted / Kabul Tarihi: 2021-10-06 www.tevilat.com
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiştir.

Bilgi
Info

Sosyal medya günümüz dünyasının sanal bir gerçekliğidir. "Sanal Dünyada Mahremiyet ve Özel Hayat" adlı bu çalışmanın amacı, özel alan ve kamusal alan ayırımından yola çıkılarak İslam hukuku ve ahlaki kurallar çerçevesinde mahremiyet sınırlarını çizmek ve bu sınırların ne kadarının sosyal medyada ihlal edildiğini ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Gerçekleşebilen söz konusu ihlaller sonucunda fert ve toplum üzerine düşen sorumluluklar ile bazı hukuki yaptırımlar ele alınmıştır. Zihinlerimizdeki mahremiyet algısının doğru kodlanmasının, öncelikle ferdin kendine ait özel hayatı başta olmak üzere aile hayatına ve tabii ki toplumun özel hayatına dair kararların alınmasında etkisi yadsınamaz derecededir. Bu sebeple özel hayattaki mahremiyet sınırlarının sanal âlem vasıtasıyla aşılması durumunda oluşabilecek sorumluluklar da bu çalışmada ele alınan konulardır. Özellikle sanal âlemde çocukların mahremiyet haklarının gözetilmesi konusunda ebeveyn tutumlarının son derece önem arz ettiği günümüzde, sosyal medyada özensizce görselleri paylaşılan çocukların ihmal ve istismarına kapı aralandığı görülmektedir. Bu hususta gerek ülkemizde gerekse diğer bazı ülkelerde uygulanan hukuki yaptırımlar metinde öne çıkan kısımlardandır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mahremiyet, Sosyal Medya, Özel Hayat, Aile.

Özet

* Bu çalışma 2020 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından basımı yapılan "İslam Hukukunda Mahremiyet ve Sosyal Medya" adlı kitaptan üretilmiştir.

Privacy and Private Life in Virtual World

Social media is a virtual reality of today's world. The purpose of this article which is named "Privacy in the Virtual World and Private Life" is to determine what boundaries of privacy within the framework of Islamic law and moral rules have been drawn and to try to reveal how much of these boundaries are being violated in social media. And it is discussed that what are responsibilities may occur on the individual and society and what are possible legal sanctions, in case of violation of the boundaries. The effect of the correct coding of the perception of privacy in our minds is undeniable in making decisions about the private life of the individual, family life, and of course, the private life of the society. For this reason, the responsibilities that may arise in case of violation of the privacy boundaries of private life through the virtual world are also the subjects discussed in our article. Especially in the virtual world, nowadays, in which the parental observation is extremely important in regard to the privacy rights of children, it is seen that the door is open to the neglect and abuse of the children whose images are carelessly shared on social media. In this regard, the legal sanctions applied both in our country and in some other countries are among the prominent parts of our article.

Abstract **Keywords:** Islamic Law, Privacy, Social Media, Private Life, Family.

Giriş

Aile fertlerinin zaman zaman başka insanlarla paylaşabildiği ve başkalarının bilmesinde bir sakınca görmediği hususlar için kamusal alan deyimi kullanılabilir. Kamusal alana açılan söz konusu paylaşımlar diğer insanların görebileceği, dinen de bunda bir sakınca görülmeyen hal ve tavırlardır. Buna karşın sadece aile fertlerine ait bilgi ve belgelerin paylaşımların bulunduğu alan ise özel alan olarak isimlendirilmektedir. Özel alan¹ tanımlamasının zihinlerimizde oturması, özel hayatımızın korunmasında oldukça etkili olacaktır.

Özel hayat kişinin umumi hayatından daha dar bir alanı içine alan, yabancı diye tabir ettiği kişilerden, özetle kamusal alandan saklamaya hakkı olduğu özel hallerini ve/veya bilgilerini ifade eder. Günümüzde dijital çağın etkisiyle anonimleşen bireysellik tarzları ortaya çıkmakta, kamusal alanda özel hayata dair ihlallerle karşılaşmaktadır.

2000'li yılların başından itibaren teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte yaşadığımız çağa, bu hızlı dönüşümü tam olarak ifade edebilmek için bilgi çağı, iletişim çağı, dijital çağ gibi çeşitli adlandırmalar yapılmaktadır. Bu kavramlardan bize göre en uygun olanı dijital çağ kavramıdır. Zira bu çağ, sunduğu enstrümanlarla kendine has bir gerçekliği de içinde barındıran bir sanal âlemi de beraberinde getirmiştir. İletişim alanında sunulan çeşitlilik - sosyal medya platformları, bloglar, sosyal ağlar vb. - bu çağın her yaşta insanın gerçek

¹ Özel ve kamusal alan tanımları için bakınız: Burcu Güdücü, "Özel Alan, Kamusal Alan, Kent ve İnsan", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 1/1 (2015), 59-67.

hayatın yanında bu âlemle tanışmasına ve mesajlaşma, anlık bilgi ve görsel paylaşımı gibi son derece cazip etkinlikleri kullanabilmesine imkân vermiştir. Söz konusu dijital çağın sunduğu bu ve benzeri nice imkân bu âlemin insanların özel hayatına ve aile hayatına dönük mahremiyetin, bilinçli veya farkında olmaksızın ifşasına kapı aralamıştır. Bu husus günümüz postmodern dünyasında çerçevesi açıkça çizilmesi gereken bir mahremiyet algısının boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.

Mahremiyet, İslam hukuku ve ahlak esasları penceresinden bakıldığında “mahrem” kelimesiyle ilişkilendirilir ve mahrem kelimesi de çoğunlukla kendileriyle evlenilmesi yasak olan belli derecelerdeki akrabayı ifade etmek için kullanılır.² Yukarıda zikredilen postmodern dünyanın getirdikleriyle bakıldığında kitâbu'n-nikâh başlığındaki dar tanımdan öte bir çerçeve çizilmesi gerektiği aşikârdır. İslam'ın tüm çağları kapsayan evrensel nitelikli hüküm ve prensipleri, elbette dijital çağı da eksenine içine almalıdır. O halde mahremiyet; klasik tanımlarına ilaveten başkası duyunca, bilince, dokununca rahatsız olunan her şeyi kapsar ve kapsmalıdır.

Mahremiyetin kapsamına dair bakış açısı oluştururken göz önünde tutulması gereken bir kavram da “insanların gizli hallerini araştırmak” olarak anlamlandırılan teccüs kelimesidir. Teccüsün özel hayatın gizliliğinde olduğu kadar aile mahremiyeti için de geçerliliği söz konusudur. Aile içinde kalması gereken özel bilgilerin veya sadece aileyi ilgilendiren şeylerin gizlice araştırılması aile mahremiyetini ihlal etmektir. Aynı zamanda aileye ait özel bilgi, belge ve fotoğrafların öğrenilmesi teccüs olarak kabul edilmektedir.³ Ailedeki kusur ve mahremiyetin, bunlarla ilgili her şeyin başka insanlara ulaştırılması da teccüs kavramı içerisinde değerlendirilebilir.⁴ “*Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın.*”⁵ ayeti kerimesi, kişilerin kendi mahremiyeti ile aile mahremiyetinin korunması ilkesinin önemini hatırlatması bakımından oldukça manidardır.

Toplum bilimcilerin özellikle vurguladığı bir husus vardır ki o da toplumun temelini teşkil eden en önemli yapı taşının aile mefhumu olduğudur. Bir toplumda nesiller boyu sürecek bir güven ortamının yakalanıp korunabilmesi, toplumsal yapıyı oluşturan ailenin sağlam temeller üzerine inşa edilmesiyle doğrudan ilintilidir. Ailenin ayakta kalması da hiç kuşkusuz ailenin kuruluşunda rol alan eşlerin birbirlerine ve aile birlikteliğine verdikleri değerle ayrıca bu değeri simgeleyen tutum ve davranışlarla sağlanabilecektir. Eşlerin gerek aile içinde gerekse sosyal çevrelerinde sergiledikleri tutum ve davranışlar, söylem ve eylemleri onların ne denli aile olma bilincine sahip olduklarını gösteren birer ölçektir. Kendileri ve ailesi için yaptığı iyilikleri takdir ederek iyilik halinin gelişmesine, etkinliğinin süregelen olmasına katkı sağlamanın huzurunu tadan eşler, birbirleri için dışarıdaki bütün çirkinlikler ve haramlara karşı da örtü

² Salim Ögüt, “Mahrem”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/388.

³ Yusuf Şen, “İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015), 2/256.

⁴ Muhammed Râkân ed-Dağmî, *et-Teccüs ve Ahkâmuhû fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru's-Selam, 1985), 140-142.

⁵ el-Hucurât 49/12.

konumunda olmanın sunduğu güvenin esenliğini iliklerine kadar hissederler. “...Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz...”⁶ ayeti eşler arasındaki ilişkide elbisenin bedeni koruması gibi eşlerin birbirlerini korumaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Karı koca, elbise metaforuyla yüklendikleri örtücülük vasıflarını, birbirleriyle paylaştıkları özel hallerini dışarıda paylaşmaları durumunda zedelemektedirler. Hz. Peygamber “*Şüphesiz ki kıyamet gününde Allah indinde en kötü olacak insanlardan biri de karısı ile haşır neşir olup da sonra onun sırrını yayandır.*”⁷ buyurmuştur. Son zamanlarda ülkemizde ve dünyada aile ilişkilerinde mahremiyetin çokça ifşa edildiğine şahitlik etmekteyiz.⁸ Birbirlerine doğum günü, evlilik yıldönümü gibi sürprizler yapan ve bunları sosyal medya aracılığıyla abartılı bir şekilde paylaşan eşler oldukça gündemdedir. Haddi zatında eşlerin bu türden sergiledikleri jestler, Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından da eşler arasındaki muhabbeti arttırması bakımından tavsiye edildiği⁹ bilinmektedir. Her ne kadar bu ve benzeri jestler, aile içerisinde muhabbeti arttırsa da toplumsal düzlemde eşlerin birbirinden olan beklentilerini yükseltebilmektedir. Sosyal medya kullanıcıları arasında oldukça yaygın ve etkili olan bu tür paylaşımlar domino etkisi ile geniş kitleleri de bir anda kapsamına alabilmektedir. Bu durum kullanıcılar arasında, beklentilerinin kendi ailesinde karşılanmadığını düşünen eş sayısının artmasına yol açtığı gibi kişinin kendi eşinde ve ailesinde bulamadığını düşündüğü huzuru, mutluluğu bir başkasında aramasına zemin hazırlamaktadır. Bu ve benzeri şekillerle aile içi ilişkilerin sarsılmasına yol açabilmekle birlikte aile hayatının/özel hayatın sigortası konumunda olan mahremiyet olgusunun toplumsal düzlemde yara almasına da sebep olabilmektedir.

Aslında eşler arasında aranılan gönül huzuruna ve mutluluğa ulaşmak; bunu haramda ve gayrimeşru şeylerde bulduğunu sanarak değil, son derece geniş olan helal dairesinde kalarak mümkün olacaktır. Nitekim “*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir meveddet ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir...*”¹⁰ ayetiyle, eşler arasındaki sevgi ve merhametin ilahî bir lütuf olduğu, huzura erebilmenin yolunun eşlerin birbirlerinin kalplerinden geçtiği gerçeği gözler önüne serilmektedir. Toplumun inşası adına çok önemli bir yeri olan aileyi oluşturan eşler bunu bilerek davranmalı, sanal ortamda mutluluk arayışına girmemeli, birbirlerinin mahremiyetini sanal âlemde de korumak için elinden geleni yapmalıdır.

⁶ el-Bakara 2/187.

⁷ Müslim, “Nikâh”, 123; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 32.

⁸ Ergün Yıldırım, “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, *Aile Sosyolojisi*, ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım (İstanbul: Açılım Yay., 2011), 121-139.

⁹ Allah Resûlü’nün eşler arasındaki muhabbeti ve ünsiyeti arttırmaya yönelik tavsiyeleri için bakınız: Buhârî, “Nafakât”, 12; Müslim, “Radâ”, 56; Nesâî, “Hayl ve sebk”, 8; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 23; Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 11.

¹⁰ er-Rûm 30/21.

1. Sanal Âlemde Mahremiyet Bağlamında Ebeveyn Tutumları

Sanal âlemin en gözde mekânları arasında zikredilen sosyal medya platformlarının, kullanıcılarına sunduğu özgürlük yelpazesinde mahrem olanın gönüllü bir şekilde ifşasına da fırsat tanımaktadır. Bu platformlar fertlere reddedemeyeceği bir eğlence vaat ederek onları adeta tüm mahremiyetini ortaya dökmeye çağırılmaktadır.¹¹ Özgürlüğün dahi sınırlarını zorlayan ifşa hareketleriyle ortaya çıkan mahremiyet ihlalleri hakkında akademik tartışmalar sürmekle birlikte bebek ve çocukların sosyal medya ile olan ilişkisi en çok tartışılan konular arasına girmektedir. Daha fazla beğeni alma veya daha fazla takipçi kazanma hazzına kapılan kullanıcılar, paylaşımlarının mahrem olup olmadığını düşünme gereksinimi hissetmemektedir. Çünkü başkalarının dünyasında var olduğunu hissedebilen post-modern insan, az insana görünmenin ve kendi dünyasında yaşamının “sağlıksız” bir durum olduğunu düşünmektedir.¹² Böyle bir düşünceye sahip kimse, mahrem alanlarını gözeterek “kendiliğiyle” var olduğu veya var olmaya çalıştığı dünyasında yaşamının sevincinden mahrum kaldığının belki de hiç farkına varamamaktadır. Günümüzde hamileliğinin ilk anından itibaren sırasıyla bebeğinin her halini herkese açık bir şekilde sosyal medya hesabından paylaşan ebeveynler bu gönüllü ifşanın bir parçası durumuna düşmektedirler.

Dijital çağda, birçok konuda sıra dışı haberlerin artık sıradanlaştığı bir aşamaya doğru yol aldığını söylemek pek de afaki sayılmayacaktır. Söz gelimi son zamanlarda daha doğmadan sosyal medyada hesabı bulunan bebeklere rastlanmaktadır.¹³ Zira Türkiye’de henüz 3 günlük iken ebeveynleri tarafından sosyal medya hesabı açılan bebeğin takipçi sayısı kısa sürede 60 bin kişiye ulaşmıştır.¹⁴ Haberin detayında yer alan;

“Sağlıklı bir şekilde gerçekleşen doğum sonrası pek çok ünlü isim gibi bebekleriyle çekilmiş fotoğraflarını paylaşan ikili diğer isimlerden farklı olarak kızları adına açtıkları sosyal medya hesabı üzerinden paylaşımında bulunmayı tercih etti.”

Şeklindeki ifadelerin aynı zamanda “ebeveynlerin bebeklerinin fotoğraflarını sosyal medyada paylaşabileceği” algısını normalleştirdiği görülmektedir. Hâlbuki ebeveynlerin bilinçli olması gerekmektedir. Böyle bir bilincin ve toplumsal duyarlılığın oluşması adına ebeveynler bebeklerinin, çocuklarının fotoğraflarını sosyal medya platformlarında paylaşmadan önce; “Acaba çocuğumun mahremiyetini ihlal ediyor olabilir miyim?” diye sorabilmelidir.

¹¹ Hal Niedzveckı, *Dikizleme Günlüğü*, çev. Gökçe Gündüç (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 10, 27.

¹² Fatma Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem* (İstanbul: Profil Kitap, 2016), 15.

¹³ <https://www.dha.com.tr/teknoloji/henuz-dogmamis-cocuklara-sosyal-medya-hesaplari-aciliyor/haber-1829870> (Erişim: 20.08.2021).

¹⁴ <https://odatv4.com/magazin/3-gunluk-bebege-sosyal-medya-hesabi-22101806-148737> (Erişim: 20.08.2021).

Duygulu'nun 850 katılımcı ile gerçekleştirdiği "Bireylerin Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafları Paylaşımı ile İlgili Tutumlarına Yönelik Anket Çalışmasının" sonuçları¹⁵ şu şekildedir:

'Sosyal medyada bekleliğime ya da çocukluğuma ait fotoğrafımın paylaşılması beni rahatsız eder/etmez.' ifadesine yönelik yapılan seçimlerde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun işaretlediği 'banyo yaparken-çıplak fotoğrafımın paylaşılması beni rahatsız eder' seçeneği %35,6'lık bir oranla dikkat çekmektedir. Bunu %18,4 oranıyla 'bikinili-mayolu fotoğrafımın paylaşılması beni rahatsız eder' seçeneği takip etmiştir. 'Hastane fotoğrafımın paylaşılması beni rahatsız eder' seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %17,1 olarak görülmüştür. Geriye kalan %25,2 oranındaki katılımcılar ise; sünnet fotoğrafı, okul fotoğrafı, toplu aile fotoğrafı ve her çeşit fotoğrafımın paylaşılması beni rahatsız eder seçeneklerini işaretlemişlerdir. Tüm katılımcıların %3,8'i ise herhangi bir fotoğrafımın paylaşılması beni rahatsız etmez seçeneğini işaretlemişlerdir.

Başka bir örnekte ise Instagram fenomeni olan dünyaca ünlü çift, henüz anne karnında 37 haftalıkken bebekleri adına Instagram'da bir hesap açmış ve açtıkları hesabın, bebek henüz dünyaya gelmeden sanal dünyada 109 bin takipçisi olduğu görülmüştür. Yeni doğan bu bebeğin takipçi sayısı, sanal dünyada 4 günde 144 bin kişiye ulaşmıştır.¹⁶

Bu tür paylaşımlar bazı ülkelerde çocuk hakları bağlamında sakıncalı bulunmuş ve yasaklamalar getirilmiştir. Ülkemizde de çocuk fotoğraflarının ebeveynleri tarafından internette çok sık paylaşılması konusunda aile mahkemesince verilen kararlar bulunmaktadır. Mesela 2017 yılında sosyal medyada sürekli iki çocuğunun fotoğraflarını paylaşan bir Blogger anneye, eşi tarafından "Çocuklarını reklam malzemesi yapıp para kazanıyor, istismara davetiye çıkarıyor." iddiasıyla açılan boşanma davasında mahkemece baba haklı bulunarak anneye çocuklarının fotoğraflarını paylaşması yasaklanmıştır.¹⁷

BBC'nin haberine göre, Fransız hukukçular çocuklarının fotoğraflarını sosyal medyada paylaşan ebeveynleri uyarmıştır.¹⁸ Hukukçulara göre sosyal medyada fotoğrafı paylaşılan çocuklar büyüdüklerinde ailelerine "özel hayatın gizliliğini ihlal" davası açabilir. Zira Fransa'daki yasalara göre ebeveyn, çocuklarının rızaları olmadan fotoğraflarını paylaştıkları için "gizlilik hakkını ihlal etmekten" suçlu bulunmaları halinde, bir yıl hapis cezasına ve 45 bin euro para cezasına çarptırılabilir. Sosyal medyanın sadece karşılıklı iletişim kurmayı değil, sistemde paylaşılan verilerin saklanması ve gerektiğinde de kullanıcılara

¹⁵ Serap Duygulu, "Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi", *TRT Akademi Dergisi*, 4/8 (2019), 462. Makalenin dijital haline ulaşmak için tıklayınız: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/773684>

¹⁶ <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/sosyal-medyanin-en-genc-fenomeniyeni-dogan-bebek-4-gunde-144-bin-takipciye-ulas,7JjErQIXsE2Q7wPUXVh7RA/uc0W2XyaRkyUYHzkiY8UHw> (Erişim: 20.08.2021). Konuyla ilgili bir başka örnek için tıklayınız: <https://www.cnnturk.com/magazin/unlulerin-sosyal-medyada-rekor-kiran-fenomen-bebekleri?page=1> (Erişim: 20.08.2021)

¹⁷ <http://www.gazetevatan.com/-blogger-anneye-cocuk-istismari-suclamasi--1080670-gundem/> (Erişim: 20.08.2021).

¹⁸ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160302_facebook_ebeveynlere_uyari, (Erişim: 20.08.2021).

sunulmasını sağladığı¹⁹ düşünülürse, ileride bu durumdan hoşlanmayan çocukların yukarıda bahsi geçen hakka sahip olabilmesi muhtemel olacaktır.

Sosyal medya kullanımına olumsuz örnek olarak gösterilen bu tür haberler, ebeveynlerce bebek ve çocuklarının teşhiri bağlamında değerlendirildiğinde yapılan mahremiyet ihlalinin boyutlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir. İslam'da çocuğun ihmal ve istismardan, gasp ve kötü muameleden korunması için birçok tedbir öngörülmüştür.²⁰ Dolayısıyla, Yaratıcının anne babalara emanet olarak verdiği evlatların bakımı ile her türlü ihmal ve istismardan korunması öncelikle ebeveynlerinin sonra toplumun görevidir.

İslam hukukunda ailenin teşekkül etmesi için meşru bir nikâh gerekmektedir. Bu meşru nikâh sonucunda meydana gelen evlilikle doğan çocukların sorumluluğu anne ve babaya yüklenmektedir. Evlilikle, çocuğun anne babasıyla ve diğer yakınlarıyla arasında hukuki aynı zamanda ahlaki haklar ve sorumluluklar ortaya çıkmaktadır.²¹ İslam hukukunda çocuk ana rahmine düştüğü andan itibaren yaşam hakkı dokunulmazdır. Bu durumdaki ceninin eksik vücûb ehliyeti²² başlamakta ve çocuk sağ doğduğu andan itibaren bazı haklara sahip olmaktadır.²³

Çocuğun bakımını üstlenenler tarafından korunup gözetilmesi, sağ olarak doğduktan sonraki hakları arasındadır. İslam hukukunda "Hidâne" başlığında yer alan bu hak çocuğun fiilen bakımı, terbiyesi ve eğitimini kapsamaktadır. Çocuğun doğumundan itibaren kendine yetebilecek hale gelinceye kadar korunup gözetilmesi maksadıyla kanun koyucunun belli şahıslara tanıdığı yetki, hak ve sorumluluklar, İslam hukukunda bu kapsamda değerlendirilir.²⁴ Bu itibarla sosyal medya platformları veya herhangi bir internet mecrasında çocukların görsellerinin paylaşılarak yapılan gönüllü ifşa, çocuğun haklarının ihmal edilmesi üzerinden değerlendirilebilir. Çocuğun istismarına kapı aralayan bu durum bir çocuk hakkı ihlalidir. Dolayısıyla çocuğun her alanda ihmal ve istismardan korunmasına dönük bir mahremiyet hukuku geliştirilmesi ve bunun gözetilmesi şarttır. Bu hususta aileden başlayarak tüm kamu görevlilerine yönelik farkındalık çalışmaları yapılması ve eğitim verilmesinin faydalı olacağı mülahaza edilmektedir.²⁵

¹⁹ Lokman Cerrah, "Sosyal Medya ve Bazı Kurumsal Etkileşimler ve Sosyal Medyaya Eleştirel Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2016), 72-73.

²⁰ Süleyman Emre Zorlu, "Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/2 (2013), 155.

²¹ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku (1. 2. 3. Ciltler Bir Arada)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 2/136.

²² Çocuğun anne karnındaki teşekkülünden itibaren, lehindeki haklara sahip olabilmesi adına eksik vücûb ehliyeti tanınmıştır. Bu durumda cenin herhangi bir borç altına girmeye ehil sayılmamaktadır. Buna göre cenine sorumluluk yükleyecek tam vücûb ehliyeti tanınmamışken, lehine olan haklarını korumak adına eksik vücûb ehliyetine sahip olduğu belirtilmiştir. Bk. Zekiyyüddin Şâban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 296-297; Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/535.

²³ Mehmet Akif Aydın, "Çocuk", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361.

²⁴ Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 17/467.

²⁵ Recep Çiğdem, "Çocuk İstismar ve İhmalı", *Çocuk Sorunları ve İslâm Sempozyumu*, ed. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 197-198.

Çocuklar aslında bir imtihan vesilesidir. Kur'ân-ı Kerim'de bu gerçek şöyle ifade edilir: *"Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan vesilesidir. Katında büyük mükâfat olan ise ancak Allah'tır."*²⁶

Öyleyse; çocukların fotoğraflarının sosyal medya ortamında paylaşımı konusunda hassasiyet önemlidir. Pedofili, istismar gibi son derece ağır etkileri olan birçok psiko-sosyal problemin yaşandığı dijital çağda, çocuklara ait görsellerin sanal ortamda herkesin kullanımına sunulması mahremiyet ilkelerine ters düşmektedir. Çocukların mahremiyetinin korunmasını çocuk hakları kapsamında değerlendirildiğinde İslam hukukunun güncel kaynaklarında sosyal medyada çocuk haklarının korunmasına dair bölümlerin yer alması önemlidir.

2. Sanal Âlemden Hasta Mahremiyetine Dair

Sosyal medyada yapılan paylaşımlar daha çok görsel ağırlıklıdır. Facebook ve Instagram'da paylaşılan fotoğraflar, videolar bir başkasının hayatına dair ipuçları sunarak merak duygumuzu harekete geçirmektedir. Bir başkasını takip etme nerede ve nasıl bir durumda olduğunu öğrenme bu platformların normalleştirdikleri arasındadır. Kullanıcılar da güncel olandan geri kalmamak adına sosyal medyaya daha çok bağlanırlar.²⁷ Bu bağlanma zamanla öyle bir hal alır ki; kendisinin ve aile fertlerinin her halini sosyal medyada paylaşır hale gelirler. Bu duruma en uygun örnek ise ameliyat masasında yarı çıplak halde bulunan bir insanın ya da yakınlarının o halde iken bile fotoğrafının çekilip sosyal medya ortamında "Dualarınızı bekleriz!" diyerek görselinin paylaşılmasıdır. Bu tür paylaşımlar da makale boyunca söz konusu edilen birçok mahremiyet ilkesine ters düşmektedir.

Her geçen gün etkinliğini ve kullanıcılarını artıran sosyal medya platformlarında daha spesifik durumlarla da karşı karşıya kalınmaktadır. Basına yansıyan bazı haberler sosyal medya paylaşımlarının nasıl travmatik bir hal aldığı gösterir niteliktedir. İki genç kızın felçli dedeleriyle çektikleri özçekimi (selfie) "Dedecim, mekânın cennet olsun. Meleklerle karşılaşırın inşallah" şeklinde yorum yazarak sosyal medya hesaplarından paylaşımları, bir süre gündemde yer alan haberlerdendir.²⁸ Bu yorumu okuyan ve fotoğrafı gören kullanıcılar Twitter başta olmak üzere sosyal medya üzerinden yoğun bir eleştiri getirmişlerdir. Bir doktorun anestezi nedeniyle bilinci kapalı olan hastasının mahrem bölgesinde yapılan tedavinin fotoğraflarını çekip, hastasından izin almadan sosyal medyada yayımlaması da bu duruma başka bir örnektir.²⁹ Söz konusu doktorun, sosyal medya hesabında çokça eleştiri alan fotoğraflarla ilgili kendisine yorum yapan bir kullanıcıya verdiği cevap da hasta mahremiyetine

²⁶ el-Enfâl 8/28.

²⁷ Olgun Gündüz, "Toplumsal Değişme ve Mahremiyet Algısı", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015), 1/309-311.

²⁸ <http://www.radikal.com.tr/hayat/olu-dedeyle-pozun-gercek-hikayesi-ortaya-cikti-1198114/>, (Erişim: 30.01.2019).

²⁹ <https://www.medimagazin.com.tr/authors/haldun-guner/tr-izinsiz-hasta-paylasimlari-72-9-4090.html> (Erişim: 21.08.2021).

dair yaklaşımını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir: “Benim böyle kullanacağım çok fotoğrafım var. Şu anda kime ait olduğunu bilmiyoruz. Belki hastalarımın biri görüp ‘Aaa bu, benim’ bile diyebilir, bunun izni gerektireceğini sanmıyorum. Yeterli maskeleye yaptığımı düşünüyorum. Açıkçası kimden izin alacağımı bilmiyorum bile. Bu fotoğrafın sadece burada beni takip edenleri bilgilendirmek amaçlı kullanıldığı unutulmamalıdır.”

İslam dininde akıl, can, mal, din ve nesil dokunulmazdır.³⁰ *Zarûrat-ı diniyye* ve *makâsîdü’ş-şerîa* çerçevesinde koruma altına alınan bu şahsiyet haklarının ihlal edilmesi yasaklanmıştır. İnsanların dünya ve ahiret mutluluğunu temin edecek hükümleri ihtiva eden kurallar hayatın her alanında gözetilmelidir.

Yukarıda sözü edilen aynı zamanda basına yansıyan olaylara bakıldığında hasta yakınının, hastaya ait paylaşımı onun rızası dışında yapmasıdır. Bu hususta hastanın, yakınına yönelik bir şikâyeti olmadığı sürece mahremiyetini ihlal etmesi sebebiyle dinen, ahlaken ve aslında örfen doğru olmayan bir fiil gerçekleştirdiği söylenebilir. Bir diğer mesele travmatik hale gelen paylaşımların sonucunda hastanın kendisi veya yakınları bir şikâyette bulunursa Türk Ceza Kanununa göre “Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlal edilmesi halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.”³¹ Kanunun bu maddesinde beden mahremiyetine doğrudan bir atfın bulunmaması da TCK açısından tartışılması gereken bir konudur. İslam hukuku bağlamında ise bu konu ta’zîr kapsamında değerlendirilebilir. Zira söz konusu ifşanın normalleşmemesi adına gerekli tedbirlerin alınması önemlidir.

3. Vefat Eden Aile Fertlerinin Mahremiyetlerinin İhlali

Günümüzde birçok şeyin hızlı bir şekilde tüketiliyor oluşu, aynı zamanda insan hayatını oluşturan birtakım unsurların da sıradanlaşmasını beraberinde getirmektedir. İletişim araçları vasıtasıyla tüketilen ve sıradanlaşan gerçeklerden biri de ölüm ve ona dair şeylerdir.³² Aynı özel yaşamın öznelere haline gelen fert sayısının çoğalması, ferde ait olanın topluma açık olana dâhil edilmesiyle mahremiyet sınırları giderek daha fazla zorlanır hale gelmiştir. Fertlerin mahremiyet alanında olan birçok şey başkalarıyla paylaşılır hale gelmiştir. Paylaşılır hale gelen mahremiyetlerden biri de ölümdür.³³

Sosyal medya platformlarında ölen yakınlarının fotoğraflarını paylaşan kişiler, acılarını başkalarına duyurma adına da olsa, ölünün mahremiyetinin yok hükmünde kılındığının farkına varamamaktadır. İnsanların birbirleriyle kurdukları iletişimi son noktaya taşıyan sanal âlem, acısını paylaşmak ve buradan kurduğu iletişimle yakınlarına ölüm haberini duyurmak anlamında

³⁰ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Hamza b. Züheyr (Medine-i Münevvere: ts.), 2/482-483; Hayrettin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri I-III* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1988-1992), 504.

³¹ TCK, md. 134.

³² Bahar Balcı, “Savaş Fotoğrafçılığı Bağlamında Ölüm ve Mahremiyet: Ölü Bedenlerin Teşhiri Ya Da Medyanın Ölü-Seviciliği”, ed. Uğur Yavuz vd., *Medya ve Mahremiyetin Sınırları Ulusal Sempozyumu* (Erzurum: ts.) Atatürk İletişim Hakemli Dergisi Özel Sayısı/19.

³³ Hüseyin Köse, *İletişim Sosyolojisi Ders Notları* (İstanbul: Simge Basım, 2012), 7.

fayda sağlamaktadır. Fakat bunun ölen kişinin görselleri paylaşılarak yapılması mevtaya saygı ve onun mahremiyeti bağlamında yeni bir tartışma alanı ortaya çıkarmaktadır.

Son zamanlarda, babasının cesediyle özçekim yapıp bunu sosyal medyada paylaşan insanların basında yer alan haberlerine şahit olunmuştur.³⁴ Bu travmatik durum psikoloji, sosyoloji alanında tartışma konusu olabileceği gibi İslam hukuku bağlamında da muhakkak ele alınmalıdır.

İtalya'nın Lugo kentindeki bir hastanede hayatını kaybeden hastalar ile özçekim yaparak bu fotoğrafları sosyal medyada paylaşan bir hemşirenin polis tarafından yakalanması ve hastane yönetimi tarafından görevinden alınması medyaya yansımıştır.³⁵

Youtube fenomeni ABD'li Logan Paul'un "İntihar Ormanı" olarak da bilinen Aokigahara Ormanı'nda intihar eden birinin görüntüleriyle alay edercesine Youtube'da paylaşması epey gündem olmuştur.³⁶ Ölü de olsa bir insanın alay konusu edilmesi kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilen bir diğer konu da oradaki ölü bedeninin sosyal medya ortamına servis edilmesidir.

Öncelikle insan hakları bağlamında ele alınması gereken bu olaylar kişilerin mahremiyet hakları göz önünde tutulduğunda da problemlidir. Kişilerin kendi rızalarının alınması durumu mümkün olsa izin vermeyecekleri bu durumların, değil bir başkası yakınları tarafından bile paylaşılması uygun değildir.

İnsanın canlısının da ölüsünün de hürmete layık olduğunu belirten Hz. Peygamber, bir Yahudi cenazesi geçerken ayağa kalkmış ve sahabeden birinin "O Yahudidir." demesi üzerine "Ama o insan değil mi?"³⁷ diyerek cevap vermiştir. Yarattılana saygıyı önemseyen bu yaklaşımla birlikte İslam hukuku açısından insanın kendi rızası olmadan, bir başkasının onun üzerinde tasarrufta bulunma hakkının olmadığı gündeme gelecektir.

İslam hukukunda anne karnındaki ceninin eksik vücüb ehliyetine sahip olduğu ve sağ doğması şartıyla bazı haklara sahip olacağı belirtilirken, ölümünden sonra da belli bir süre vücüb ehliyetinin devam edeceği konusu tartışılmıştır. Dolayısıyla İslam hukukçularının bazılarının insanın ölümünden sonra da belli alanlarda ve belli bir süre vücüb ehliyetine sahip olacağı yönünde görüş belirtmesinin ölen kişinin haklarını korumayı amaçladığı ortadır.³⁸ Hanefî fakihleri bu yönde görüş belirterek ölen kişinin zimmetinin ve vücüb ehliyetinin belli durumlarda geçici bir süre devam edeceğini ifade etmişlerdir.³⁹ Bu konuda, ölenin malından borçlarının ödenmesi, teçhiz, tekfin, vasiyet gibi arkasından yapılan bazı işlemlerin doğrudan ölen kişi veya onun terekesini hedef alarak gerçekleştirilmesini delil olarak gösterirler. Hanefilerin bu görüşüyle

³⁴ <https://www.posta.com.tr/olen-babasiyla-fotograf-koyan-fenomen-jelica-ljubicice-ofke-haber-fotograf-2027331>, (Erişim: 28.04.2019)

³⁵ <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet-Tv/video-izle/Cesetlerle-selfie-cekti--Uzw7ICLJosEF.html>, (Erişim: 17.04.2019).

³⁶ <https://www.haberturk.com/youtube-un-vlogger-logan-paul-a-kestigi-ceza-belli-oldu-1792749>, (Erişim: 30.01.2019).

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/6.

³⁸ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10/534-535.

³⁹ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebi Bekr el-Merğînânî, *el-Hidâye* (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babi'l-Halebi, 1970), 4/513.

mirasçılarının ve üçüncü şahısların haklarının korunmasının amaçlandığı açıktır. Fakihlerin çoğunluğu ise ölümle birlikte zimmet ve vücûb ehliyetinin sona ereceği, ölen kişinin mallarının mülkiyetinin mirasçılara devredileceği, yukarıda sayılan işlemlerin de terekeyi elinde bulunduran birinci derecede mirasçıları ilgilendireceği görüşündedir.⁴⁰

Burada ölen kişinin borçlarının yakınları tarafından ödenmesi; alacaklıların onun arkasından ileri geri konuşmak suretiyle şahsiyetine, onuruna zarar vermesinin önüne geçilmesi amacına matuftur. Dolayısıyla aynı yakınlarının, ölen kişinin rızasını alması mümkün değilken onun fotoğraflarını sosyal medya ortamında paylaşarak şahsiyetini zedeleyebilecek bir davranışta bulunması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Sonuç olarak ölümün gerçekleşmesi kişinin mahremiyetinin teşhir edilmesi hakkını kimseye vermemektedir.⁴¹

TCK'de 125-131. maddeler arasında *Şerefe Karşı Suçlar* başlığı ele alınmıştır. Burada *"Mağdur, şikâyet etmeden önce ölürse veya suç, ölmüş olan kişinin hatırasına karşı işlenmiş ise; ölenin ikinci dereceye kadar üstsoy ve altsoyu, eş veya kardeşleri tarafından şikâyette bulunulabilir."*⁴² maddesi gereği ölen kişiye karşı işlenen suçta dava hakkının kime ait olduğu sabittir. Aslında modern hukukta kişilik ölümle sona ermektedir.⁴³ Her ne kadar vefat eden kişiye hakaret edildiğinde bu kişi, hukukun öznesi olmaktan çıkıyor olsa da böyle bir durum yakınlarını ilgilendirir hale getirmektedir. Öyleyse vefat eden şahıslara yönelik tasarruflarda öncelikle dikkat etmesi gerekenler kanunun ilgili maddesinden de yorumlanacağı üzere yine onun yakınlarıdır.

4. Sosyal Medyanın Boşanmalara Etkisi

Türkiye İstatistik Kurumunun son 10 yıllık evlenme ve boşanma istatistiklerine bakıldığında ülkemizde evlenme oranları düşerken boşanma oranlarının yükseldiği görülmektedir.⁴⁴ 2020 yılında dünya genelinde etkili olan korona virüs (covid-19) salgını, evlenme-boşanma istatistiklerinin önceki 9 yıldan farklılık göstermesine neden olduğundan sağlıklı bir analiz yapabilmek adına burada 2019 yılının istatistiklerine yer verilecektir. Evlenen çiftlerin sayısı 2018 yılında 554 bin 389 iken 2019 yılında %2,3 azalarak 541 bin 424 olurken; 2018 yılında boşanan çiftlerin sayısı ise 143 bin 573 iken 2019 yılında %8,0 artarak 155 bin 47 olmuştur.⁴⁵

⁴⁰ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10/534-535.

⁴¹ Ahmet Ekşi, "İslam Hukuku Bakımından Tedavi Sürecinde Hasta Mahremiyetinin İhlali", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015), 1/153.

⁴² TCK md. 131, ikinci fıkra.

⁴³ Medeni Kanun'un "Doğum ve Ölüm" başlıklı 28. maddesinin birinci fıkrasına göre, *"Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer."* Bk. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim: 25.04.2019).

⁴⁴ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-Istatistikleri-2020-37211> (Erişim: 20.08.2021).

⁴⁵ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-Istatistikleri-2019-33708> , (Erişim: 20.08.2021)

4.1. Eşlerin Sorumlulukları ve Nüşûz Bağlamında

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri çerçevesinde boşanma oranlarındaki artışın sebepleri arasında aile mahremiyetinin ve karı-koca arasındaki sırların ifşa edilmesi de yer almaktadır. Ailede manevi çözülme, mahremiyetin ihlal edilmesiyle başlar.⁴⁶ Manevi çözülmeyle durdurmak aileyi bir arada tutan değerlerin korunması ile mümkündür. Söz konusu değerlerin korunması ise eşlerin birbirini rencide etmemesi, ölçüyü aşan davranışlarda bulunmaması gibi birtakım sorumlulukların ihmal edilmemesine bağlıdır. Kadının kocası dışında başka erkeklere karşı süslenmesi, aile sırlarını ifşa etmesi, bir zaruret olmaksızın avret yerlerini açması nüşûza⁴⁷ sebep olarak görülür. Erkek için de nüşûz söz konusu olabilmektedir.⁴⁸

İslam'da ailenin geçimi ve sorumluluğu erkeğin üzerine verilmiştir. Fitri özellikleri sebebiyle bu sorumlulukları üstlenen erkeklere aile reisliği (*kavvam*)⁴⁹ görevi Allah tarafından tevdi edilmiştir. Buna karşın kadının da kocasına karşı sorumlulukları vardır. Kocasının onun mehir ve nafaka sorumluluğunu yerine getirme şartıyla, kadın da kocasının izni olmadan evi terk etmeme, makul ölçüde kocasına itaat etme ve kocasının izin vermediği kişileri eve almama gibi mükellefiyetleri mevcuttur.⁵⁰ Kadın için bu durum Nisâ Sûresi 34. ayette belirtildiği üzere kimsenin görmediği anlarda da kendisini koruması ve evlilik hukukuna aykırı davranmaması şeklinde özetlenebilir. Kadın bu sayılanlara riayet etmediğinde nâşize olur. Bu durumdaki kadının nafakadan mahrum olacağı hususunda İslam âlimleri arasında fikir birliği mevcuttur.⁵¹

Nüşûz, erkek için de söz konusu olabilmektedir. Kocanın haklı ya da haksız bir gerekçeyle eşine fena muamelede bulunması nüşûz olarak değerlendirilmektedir. *"Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe verimlidir. Eğer güzel davranır ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*⁵² Ayette kocanın karısına kötü muamelesi ve yüz çevirmesinden bahsedilmekte fakat bunların hangi durumları kapsadığı açıklanmamaktadır. İslam âlimleri ayetin nüzul sebebini de gözeterek⁵³ erkeğin, eşinin nafakasını sağlamamasını, cinsel görevlerini yerine getirmemesini ya da karısına ilgi göstermeyip soğuk davranmasını yüz çevirme şeklinde değerlendirirken, aile reisliğini kullanarak

⁴⁶ Şen, "İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd., 2/262.

⁴⁷ en-Nisâ 4/34. Nüşûz, eşlerin ve özellikle kadınların evlilik hukukuna riayet etmemesi, geçimsiz olmaları anlamında kullanılan fıkıh terimidir. Bu durumda olan kadına naşize, erkeğe de naşiz denir. Bkz. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alf b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 2010), "n-ş-z", 5/417; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 460; Hacı Mehmet Günay, "Nüşûz", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/303.

⁴⁸ en-Nisâ 4/128.

⁴⁹ en-Nisâ 4/34; el-Bakara 2/228; Buhârî, "Nikâh", 90.

⁵⁰ Alaeddin Ebu Bekir b. Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâ' fî Tertîbi's-Şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5/128, 140-144; Günay, "Nüşûz", 33/303.

⁵¹ Günay, "Nüşûz", 33/303.

⁵² en-Nisâ 4/128.

⁵³ Buhârî, "Nikâh", 95; Tirmizî, "Tefsîr", 26.

karısına fena muamelede bulunmasını da nüşûz olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁴ Bu konuda kadının başvurabileceği hukuki yollar da fukaha tarafından tartışılmıştır.⁵⁵

Kadın ve erkek için söz konusu olabilecek bu geçimsizlik hallerinin sonucunda uzlaşma sağlanamaması halinde son çare olarak gerçekleşmekte olan boşanma olayı bu çalışmayı ilgilendiren nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜİK tarafından 2017 yılında yayınlanan en az bir kez boşanmış kişilerin boşanma nedenlerinin incelendiği araştırma sonuçlarına göre öne çıkan boşanma sebeplerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

- Kadınların sorumsuz ve ilgisiz davranma nedeniyle boşanma oranı %61,5
- Erkeklerin sorumsuz ve ilgisiz davranma nedeniyle boşanma oranı % 40,2
- Kadınların evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama nedeniyle boşanma oranı % 42,6
- Erkeklerin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama nedeniyle boşanma oranı % 17,8
- Kadınların dayak/kötü muamele nedeniyle boşanma oranı % 36,4
- Erkeklerin dayak/kötü muamele nedeniyle boşanma oranı % 2,5
- Kadınların aldatma nedeniyle boşanma oranı % 32,2
- Erkeklerin aldatma nedeniyle boşanma oranı % 8,7
- Kadınların eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması nedeniyle boşanma oranı % 24,6
- Erkeklerin eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması nedeniyle boşanma oranı % 24,0
- Kadınların eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması nedeniyle boşanma oranı % 24,6
- Erkeklerin eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması nedeniyle boşanma oranı % 24,0
- Kadınların terk etme/edilme nedeniyle boşanma oranı %17,4
- Erkeklerin terk etme/edilme nedeniyle boşanma oranı % 12,2.⁵⁶

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırma (TAYA 2006 ve TAYA 2011) bulgularına dayanarak boşanma nedenleri incelendiğinde sorumsuz ve ilgisiz davranmanın en önemli boşanma nedenlerinden biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir. 2006 ve 2011 yıllarında yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarının her ikisinde de boşanma nedeni olarak öne çıkan bazı durumlar sayılarak bu nedenlerin tek başına boşanma sebebi olup olmadığı sorulmuştur. Bu çerçevede %85 ile %94 arasında oranlarda tek başına boşanma sebebi olarak öne çıkan durumlar aldatma, yüz kızartıcı suçlar, şiddet ve içki/kumar alışkanlıklar olarak

⁵⁴ Muhammed Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1377/1957), 347-368; Abdülvehhâb el-Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâli's-Şahsiyye fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye* (Kuveyt: Dârü'l-Kalem, 1410/1990), 117-120, 164.

⁵⁵ Bk. Günay, "Nüşûz", 33/304.

⁵⁶ <https://t24.com.tr/haber/tuik-acikladi-iste-turkiyede-bosanma-nedenleri,511202>, (Erişim: 07.09.2021); <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/tuik-acikladi-iste-turkiyede-eslerin-bosanmasinin-en-buyuk-nedenleri-884587/4>, (Erişim: 07.09.2021).

belirtilmiştir.⁵⁷ İstatistikî veriler dikkate alındığında eşler arasında gerçekleşebilecek nüşüz meselesi gündeme gelebilecektir.

Sosyal medyada yaşanan mahremiyet ihlallerinin neden olduğu olumsuzluklardan evli çiftler de etkilenmektedir. Kendisinin ve birbirlerinin mahremiyetini –hiç kimsenin görmediği alanlar olarak değerlendirilecek olan– sosyal medya platformlarında korumayan, evlilik hukukuna riayet etmeyen eşler, gerçek hayatta olduğu gibi sanal ortamda da nüşüz kavramının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu gibi sebeplerle ihlal olan mahremiyetin, boşanmalar üzerinde önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir.⁵⁸

Mahremiyet ihlalinin boşanan çiftlerde oranı % 25 seviyelerindedir.⁵⁹ *Sosyal ve Kriminal Araştırma Merkezi*'nin yaptığı araştırma sonucu hazırladığı raporda; gerçekleşen boşanma vakalarının beşte birinin, eşlerin birbirini internette yaşadığı gayr-i meşru ilişkilerle aldatması sonucunda gerçekleştiği ve sosyal medya ortamının bu durumu tetiklediğini ortaya koymuştur.⁶⁰ Sosyal medya platformları, iletişim kurmak istenilen kişi ya da kişilerle etkileşim halinde olunan kimselerden başka kimsenin görmediği özel alanda yazışma ortamı sunmaktadır. Burada özellikle karşı cinsle olan iletişimde sınırların korunamaması, taraflar arasında birtakım gayri ahlaki olayların yaşanmasını da beraberinde getirmektedir.

2019 Ocak ayında basına düşen “Çok tartışılacak karar! Facebook paylaşımı dayaktan daha ağır...”⁶¹ başlıklı bir haberde evli bir kadının Facebook hesabında yabancı bir erkekle samimi bir şekilde çekilmiş fotoğraflarını paylaştığı ve oradan onunla yazıştığı, bunun sonucunda, kadının evli olduğu erkeğin kadına şiddet uyguladığı belirtilmiştir. Mahkemeye intikal eden ve çiftin boşanmasına sebep teşkil eden bu olayda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu verdiği kararla kadını daha ağır kusurlu saydığını belirtmiştir. Burada davalı kadının davranışının daha ağır kusur içerdiğine karar veren mahkeme, kadının yaptığı davacı erkeğin kişilik haklarına saldırı niteliğinde olduğuna, bu nedenle de davalı erkeğin manevi tazminatı hak ettiğine hükmetmiştir. Bu olayda da görüldüğü üzere mahremiyet aşımalarının doğurduğu sonuçlar, toplumun farklı kesimleri tarafından değişik boyutlarıyla çokça tartışılması gereken bir durumdur.

Bahsi geçen olay İslam hukuku açısından değerlendirildiğinde öncelikle kocanın karısının hoş olmayan davranışları karşısında sabırlı ve hoşgörülü olması öğütlenmektedir.⁶² Eğer buna rağmen evliliğin devamı sağlanamazsa da

⁵⁷ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*, (İstanbul: 2014), 204-206, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf> (Erişim: 07.09.2021).

⁵⁸ Şen, “İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Alguları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015), 2/263.

⁵⁹ Ahmet Battal, *Boşanma Sebepleri, Bap Uygulama Nihai Rapor* (İstanbul: Eflatun Matbaacılık, 2008), 143-144.

⁶⁰ Bk. M. Raşit Akpınar, “İslam Hukuku Açısından Sosyal Medya”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017), 502.

⁶¹ <https://sgkrehberi.com/haber/138515/cok-tartisilacak-karar-facebook-paylasimi-dayaktan-daha-agir.html>, (Erişim: 01.02.2019).

⁶² en-Nisâ 4/19.

karşılıklı haklara saygı gösterilerek güzellikle ayrılmaları tavsiye edilmiştir.⁶³ Burada gözden kaçmaması gereken husus sanal ortamdaki bu ihlalin gerçek hayatta gerçekleşen ihlalden hiçbir farkı olmadığıdır. Buna göre Nisâ Süresinin 34. ayeti gereğince kocasının sanal ortamda da olsa evlilik hukukuna uygun hareket etmeyen karısına gerekli hukuki tasarrufları uygulama hakkının olması söz konusudur.⁶⁴ Aynı durumda nâşiz kocaya da uygulanabilecek hükümler Mâlikî mezhebinin görüşü doğrultusunda düzenleme yapan 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi kanununda mevcuttur.

“Zevceyn beyninde niza’ ve şikak zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunmaz veya bulunup da hakem olacak evsafı haiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eder. Bu suretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifadaat ve müdafaatını tetkik ile beyinlerini ıslaha çalışır. Kabil olmadığı surette kusur zevcede ise beyinlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine mühâla’a eyler. Hakemler ittifak edemezlerse hâkim evsaf-ı lazimeyi haiz diğer bir hey’et-i hakemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat’i ve nâkâbil-i itirazdır.”⁶⁵

Kararnamenin bu maddesine göre, eşler arasında ortaya çıkan bir geçimsizlik kendi aralarında çözüme kavuşamaz ve eşlerden biri mahkemeye başvurursa hâkim iki tarafın ailelerinden birer hakem tayin eder.⁶⁶ Bu hakemler eşlerin arasını düzeltmeye çalışır da başarılı olamazsa kusurun kimde olduğu tespit edilmeye çalışılır. Kusurlu tarafın koca olduğuna kanaat getirilirse hakemlerden oluşan aile meclisi⁶⁷ tefrik kararı verir.⁶⁸ Mâlikî mezhebinin içtihadının esas alındığı bu maddeye göre kadın da boşanma talebinde bulunabilecektir. Bu konu Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından da değerlendirilmiş, kurul karar ve mütalaalarında yerini almıştır. Buna göre evli bir kadın, evliliğin hukuken getirdiği görev ve yükümlülükleri yerine getirmeyen veya kendisine karşı kötü muamelede bulunan kocası için mahkemeye başvurup evliliğini bitirmeyi isteme hakkına sahiptir. Eğer mahkeme eşlerin ayrılmaları yönünde karar bildirecek olursa, mahkemenin verdiği bu kararla dinî hükümlere göre, bir bâin talak meydana gelmiş olmaktadır.⁶⁹

4.2. Eşler Arası Mahremiyet Tutumları Bağlamında

İslam’da asıl olan mümkünse evliliğin devamının sağlanmasıdır. Evliliğin devamı için beden mahremiyetinin korunması ve genel olarak eşlerin

⁶³ et-Talâk 65/1-2, 6-7.

⁶⁴ en-Nisâ 4/34.

⁶⁵ Osmanlı Hukûk-ı Aile Kararnâmesi, md. 130 için bk. Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* (Konya: Mehîr Vakfı Yay., 2017), 55-56; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayınçılık, 2003), 1/ 374.

⁶⁶ en-Nisâ 4/34.

⁶⁷ Bu konuda detaylı açıklama için Çeker, *Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnâmesi*, 99-100.

⁶⁸ Yılmaz Yurtseven, “1917 Tarihli Hukuk-u Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1-2 (2003), 247.

⁶⁹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/861/koca-evlilikin-gereklerini-yerine-getirmiyorsa-kadin-bosanma-talebinde-bulunabilir-mi->, (Erişim: 16.05.2019).

mahremiyet tutumları önemlidir.⁷⁰ Yapılan araştırmalara göre ABD ve Batı ülkelerinde boşanma olaylarının artmasının sebebi olarak, bu tutumların sağlıklı bir şekilde yürütülemediği gösterilmektedir.⁷¹ Çiftlerin mahremiyetlerini başkalarına anlatmaları ve başkaları tarafından özel hayatlarının araştırılıp ifşa edilmesi de boşanma sebepleri arasında sayılmaktadır.⁷²

Öyleyse; aile birlikteliğinin sağlanması ve boşanma olaylarının en aza inmesi için eşler birbirinin şerefini, haysiyetini ve onurunu zedeleyici hareketlerde bulunmamalı, bir özgürlük arayışına girip kendi elleriyle kendi mahremiyetlerini ifşa etmemelidirler. Aksi takdirde bilinçli ya da bilinçsiz, mahremiyet ihlali oluşturacak şekilde sosyal medyada yapılan bazı paylaşımlar aile içinde problemler oluşturabilmekte hatta boşanmalara sebep olabilmektedir.⁷³

Kişi aynı apartmanda oturduğu insanlardan mahremini korumak için birçok tedbir alırken, aynı zamanda birçok namahremini sosyal medya üzerinden paylaşabilmektedir. Her seferinde mahremiyeti biraz daha yok eden ve utanma duygusu üzerinde olumsuz etkiler bırakan sosyal medyadaki özel paylaşımlar, değerleri aşındırdığı gibi bir süre sonra kanıksanarak normal hale gelmektedir. Söz gelimi akşam eşiyle birlikte vakit geçirirken en özel anlarına dair neler hissettiğini de belirterek sosyal medya hesabında paylaşan bir kimsenin bu davranışının İslam hukuku açısından doğru olmadığı, yasaklanmış bir fiil olduğu gayet açıktır.

İnsanın eşiyle olan mahrem hayatını başkalarıyla sınırsızca paylaşması günümüz dünyasında normalleşmiş gibi görünse de Peygamber Efendimizin bu konudaki uyarılarını dikkate almak gerekir.⁷⁴ Kişi eşiyle birlikte paylaştığı özel hayatını sebebi ne olursa olsun başkalarıyla paylaştığında Peygamberin uyarısına muhataptır. Karı kocanın kusurlarının, ayıplarının, özel hallerinin başkalarına anlatılması ya da sosyal medyada paylaşılması özel hayatın ifşası anlamına gelir. Aleni hale gelen bu özel hallerin rahatsızlık duyulmadan takip edilebilmesi durumunda ise aynı sorumluluğu, mahremiyetin ihlal edildiği platformun takipçilerinin de yükleneneği aşikârdır. Nitekim “*Kim bir Müslümanın (ayıbın) örterse Allah da kıyamet günü onun (ayıbını) örter.*”⁷⁵ hadisindeki uyarı tam burada devreye girmelidir. Burada gözden kaçmaması gereken başka bir husus eşlerin aile hayatının gerektirdiği sadakati göstermemeleridir. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün yaptığı bir araştırma “Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı” adıyla 2010 yılında yayınlanmıştır. Türk aile değerlerine ilişkin algıları ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmanın, konusu, kapsamı ve gerçekleştirildiği zaman itibarıyla

⁷⁰ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2015), 127.

⁷¹ Penny Edgell, *Din ve Aile*, çev. Yıldız Kızılabdullah ve Şahin Kızılabdullah, Çev. Ed. İhsan Çapçioğlu, (Ankara: İmge Kitabevi, 2012), 70.

⁷² Şen, “İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd., 2/264.

⁷³ Abdullah Kahraman, “Fikhi Perspektiften Sırrın İfşası”, ed. Nazife Şişman, *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları* (İstanbul: İnsan Yay., 2018), 80.

⁷⁴ Müslim, “Nikâh”, 123-124.

⁷⁵ Buhârî, “Mezâlim”, 3; Müslim, “Birr”, 58.

ilk olma özelliğine sahip olduğu belirtilmiştir.⁷⁶ Araştırmada teknolojik araçların aileyi bazı açılardan olumsuz yönde etkilediği ve bunların başında internetin geldiği belirtilmiştir. Yapılan bu araştırmada katılımcıların % 48'i internetin eşler arası sadakati olumsuz etkilediğini düşünmektedir.⁷⁷ 2010 yılı itibariyle araştırmaya katılanların yarısına yakınının bu şekilde düşünüyor olması, internetin günümüzdeki yaygın kullanımı ve kolay erişim olanakları açısından değerlendirildiğinde önemli bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ağ içinde sosyal medya platformlarının etkisi yadsınamaz durumdadır. Sunulan sınırsızlık ortamında, eşler dini, ahlaki değerlerini bir kenara bıraktıklarının farkında bile olamamaktadır. Bazı uzmanların görüşüne göre sosyal medyanın normalleştirdiği bu ortam eşler arasında sınırlar oluşmasına ve aldatma olaylarının yaşanmasına sebep olabilmektedir.⁷⁸ Şüphesiz ki eşlerin bu halleri İslam'ın öngördüğü aile modeliyle uyuşmamaktadır.

Görevi toplumu din konusunda aydınlatmak olan Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı⁷⁹ bünyesinde il ve ilçe müftülüklerine bağlı Aile ve Dinî Rehberlik Büro/Merkezlere gelen dinî içerikli soru ve sorunlar ilgili kurumların üzerine düşeni ciddiyetle yapması gerektiğini göstermektedir. Sadece 2018 yılında aile ana başlığında eşler arası iletişim konusunda 1145, eşlerin hak ve sorumlulukları konusunda 832, aile içi şiddet konusunda 357 başvuru yapılmış, evlilik- nikâh-boşama ana başlığındaki aldatma-zina alt başlığında ise 787 soru gelmiştir.⁸⁰ Bunlardan hareketle ailelere ve topluma rehber olacak psikolojik, sosyolojik, ahlaki ve hukuki güncel metinler üzerinde çalışılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Günümüzde pek çok insan sosyal medyada kendi iradesiyle gönüllü bir ifşa eylemi yürütmekte bu sebeple mahrem olanla kamusal olan birbirine karışmaktadır. Sanal âlemin sunduğu bu imkânlarla görünür olmayı başaran insan, sosyal medyayı bilinçsiz bir şekilde kullandığında özel hayatına dair mahremini başkalarıyla paylaşmaya devam etmektedir. Hayatın bu denli merkezine alınan sosyal medyanın kullanımında dikkat edilecek hususların hukuki zeminde ele alınması oldukça ehemmiyet kazanmaktadır. Nitekim Müslüman her alanda olduğu gibi sosyal medyada da Müslümanca bir tavır sergilemelidir. Bu sebeple ilahi buyruklar doğrultusunda çizilmiş olan alanın yeniden inşa edilmesi için öncelikle kendimizden başlayarak toplumda eleştirel bir sosyal medya okuryazarlığı oluşturulması önem arz etmektedir.

⁷⁶ Ahmet Rasim Kalaycı (Haz.), *Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü), Bilim Serisi 134/5, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/medya-profesyonelleri.pdf>, (Erişim: 07.09.2021).

⁷⁷ Kalaycı, *Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı*, 60.

⁷⁸ <https://www.star.com.tr/yazar/problemler-internet-kullaniminin-ailede-urettigi-3-sorun-yazi-1405485/>, (Erişim: 27.04.2019).

⁷⁹ Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı'nın görevleri için bk. <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/sayfa/48/>, (Erişim: 23.05.2019).

⁸⁰ Bu veriler Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi üzerinden gerekli izinler doğrultusunda alınmıştır.

Sanal âlemin sunduğu bazı imkânlar aileye yönelik birçok unsurun alışık olunanın aksine herkese açık yaşanmasına sebep olabilmektedir. Çocuklarının en sevimli hallerini, hasta ya da vefat eden aile fertlerinin görsellerini sosyal medyaya tekrar tekrar servis eden bir kullanıcı profili son zamanlarda alışık olunan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Her türlü istismarın yaşanabildiği günümüz dünyasında özellikle çocuklara ait görsellerin sanal ortamda herkesin kullanımına sunulması, İslam hukukunda yer alan mahremiyet ilkelerine aykırı görünmektedir. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak İslam hukuku çalışmalarında gerçek hayatta olduğu gibi sanal âlemde de çocuk, hasta ve vefat edenlerin haklarının korunmasına dair bölümlerin yer alması önem arz etmektedir. Hasta ve vefat eden fertlerin mahremiyetleri konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Mahremiyet ihlalinin meydana getirdiği etkinin boşanan çiftlerdeki oranının %25 olduğu belirtilmiştir. İslam dini eşler arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar ihdas etmiştir. Bu sorumlulukların gereğince yerine getirilmemesi durumunda geçimsizlik meydana gelirse belli şartlarda her iki taraf için de nüşüz konusu gündeme gelecektir. Nâşize olan kadın için naslarda hükümler açıktır. Erkeğin nâşiz olması durumunda ise 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnamesi'nde Mâlikî mezhebinin görüşü benimsenmiş olup bu durumda kadının da nâşiz olan kocasına dava açabileceği belirtilmiştir. Asıl gözden kaçırılmaması gereken husus ise eşler arasında sanal ortamda gerçekleştirilen ihlalin doğurduğu sonuç açısından, gerçek hayatta gerçekleşen ihlalden hiçbir farkının olmadığıdır. Bunlardan hareketle yazılı metinlerde henüz yerini almayan ve sanal âlemde yaşanan bu konuların, İslam hukukunun aile ile ilgili kısımlarında yer alması gerekmektedir.

Öyleyse öncelikle bir sosyal medya ahlakının oluşması, sonrasında ise hukuki sorumlulukların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Fakat her an doğrudan bir denetimin sağlanmasının çok güç olduğu bu mecrada en önemli tedbir, kişinin özel hayatına dair mahremiyet alanını bizzat kendisinin oluşturması ve korumasıdır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akpınar, M. Raşit. "İslam Hukuku Açısından Sosyal Medya". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017), 502.
- Aydın, Mehmet Akif. "Çocuk". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 8/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Balci, Bahar. "Savaş Fotoğrafçılığı Bağlamında Ölüm ve Mahremiyet: Ölü Bedenlerin Teşhiri Ya Da Medyanın Ölü-Seviciliği". (Ed. Uğur Yavuz vd.), *Medya ve Mahremiyetin Sınırları Ulusal Sempozyumu*, Erzurum: Atatürk İletişim Hakemli Dergisi Özel Sayısı, (2015), 19.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Şov ve Mahrem*. İstanbul: Profil Kitap, 5. Basım, 2016.
- Bardakoğlu, Ali. "Ehliyet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 10/534-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. "Hidâne". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Battal, Ahmet. *Boşanma Sebepleri, Bap Uygulama Nihai Rapor*. İstanbul: Eflatun Matbaacılık, 2008.
- BBC Türkçe. "Çocuklar, Facebook'ta Fotoğraflarını Paylaşan Ailelerine Dava Açabilir". Erişim 1 Kasım 2020.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160302_facebook_ebeveynlere_uyari
- Cerrah, Lokman. "Sosyal Medya ve Bazı Kurumsal Etkileşimler ve Sosyal Medyaya Eleştirel Yaklaşım". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4, (2016), 72-73.
- CNN TÜRK. "Ünlülerin Sosyal Medyada Rekor Kıran Fenomen Bebekleri". Erişim 20 Ağustos 2021.
<https://www.cnntrk.com/magazin/unlulerin-sosyal-medyada-rekor-kiran-fenomen-bebekleri?page=1>
- Cumhuriyet. "TÜİK Açıkladı: İşe Türkiye'de Eşlerin Boşanmasının En Büyük Nedenleri". Erişim 7 Eylül 2021. <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/tuik-acikladi-iste-turkiyede-eslerin-bosanmasinin-en-buyuk-nedenleri-884587/4>,
- Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukuk-u Aile Kararnâmesi*. Konya: Mehir Vakfı Yay., 5. Basım, 2017.
- Çiğdem, Recep. "Çocuk İstismar ve İhlali". (Ed. Kemal Sandıkçı), *Çocuk Sorunları ve İslâm Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- DHA. "Henüz Doğmamış Çocuklara Sosyal Medya Hesapları Açılıyor". Erişim 20 Ağustos 2021.
<https://www.dha.com.tr/teknoloji/henuz-dogmamis-cocuklara-sosyal-medyaya-hesaplar-aciliyor/haber-1829870>
- DHGM, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığının Görevleri. Erişim 3 Eylül 2021. <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/48/>
- DIYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. Erişim 3 Eylül 2021. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/861/koca-evlilikin-gereklerini-yerine-getirmiyorsa-kadin-bosanma-talebinde-bulunabilir-mi->, (Erişim: 16.05.2019).
- Duygulu, Serap. "Sosyal Medyada Çocuk Fotoğraflarının Paylaşımının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi". *TRT Akademi Dergisi*, 4/8 (2019), 462.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/773684> (Erişim: 03.09.2021).
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.
- ed-Dağmî, Muhammed Râkân. *et-Tecessüs ve Ahkâmuhû fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*. Kâhire: Dâru's-Selam, 2. Basım, 1985.
- Edgell, Penny. *Din ve Aile*. çev. Yıldız Kızılabdullah-Şahin Kızılabdullah, Çev. Ed. İhsan Çapcıoğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.
- Ekşi, Ahmet. İslam Hukuku Bakımından Tedavi Sürecinde Hasta Mahremiyetinin İhlali. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Alguları Sempozyumu*, (Ed. Yavuz Ünal, Yusuf Bahri Gündoğdu, Şevket Pekdemir, Hasan Atsız), 1/153. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015.
- el-Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. (Thk: Hamza b. Zühayr), Medine-i Münevvere, ts.
- el-Hallâf, Abdülvehhâb. *Ahkâmü'l-Ahvâlî's-Şahsiyye fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990.
- el-Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed, *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- el-Merğînânî, Burhanüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr el-Ferğânî. *el-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Güdücü, Burcu. Özel Alan, Kamusal Alan, Kent ve İnsan. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 1/1 (2015), 59-67.
- Günay, Hacı Mehmet. "Nüşûz". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 33/303-304. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Gündüz, Olgun. Toplumsal Değişme ve Mahremiyet Algısı. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, (Ed. Yavuz Ünal, Yusuf Bahri Gündoğdu, Şevket Pekdemir, Hasan Atsız), 1/309-311. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015.
- Habertürk. "Youtube'un Vlogger Logan'a Kestiği Ceza Belli Oldu". Erişim 30 Ocak 2019. <https://www.haberturk.com/youtube-un-vlogger-logan-paul-a-kestigi-ceza-belli-oldu-1792749>,
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Darü's-Sadir, 2010.
- Kahraman, Abdullah. *Fikhî Perspektiften Sırrın İfşası*. (Ed. Nazife Şişman), *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*, İstanbul: İnsan Yay., 2018.
- Kalaycı, Ahmet Rasim (Haz.). Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı. *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Bilim Serisi 134. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/medya-profesyonelleri.pdf>
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku (1. 2. 3. Ciltler Bir Arada)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 10. Basım, 2005.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri I-III*. İstanbul: İz Yay., 2012.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yay., 2003.
- Köse, Hüseyin. *İletişim Sosyolojisi Ders Notları*. İstanbul: Simge Basım, 2012.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2015.
- Medimagazin. "İzinsiz Hasta Paylaşımları". Erişim 21 Ağustos 2021. <https://www.medimagazin.com.tr/authors/haldun-guner/tr-izinsiz-hasta-paylasimlari-72-9-4090.html>
- Mevzuat. Erişim 25 Nisan 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>
- Milliyet Gazetesi. "'Blogger' Anneye Çocuk İstismarı Suçlaması!". Erişim 20 Ağustos 2021. <http://www.gazetevatan.com/-blogger-anneye-cocuk-istismari-suclamasi--1080670-gundem/>
- Milliyet Gazetesi. "Cesetlerle Selfie Çekti". Erişim 17 Nisan 2019. <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet-Tv/video-izle/Cesetlerle-selfie-cekti--Uzw7ICLJosEF.html>
- Niedzvecki, Hal. *Dikizleme Günlüğü*. çev. Gökçe Gündüç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- NTV. "Sosyal Medyanın En Genç Fenomeni: Yeni Doğan Bebek 4 Günde 144 Bin Takipçiye Ulaştı". Erişim 20 Ağustos 2021. <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/sosyal-medyanin-en-genc-fenomeniyeni-dogan-bebek-4-gunde-144-bin-takipciye-ulas,7JjErQIXsE2Q7wPUXVh7RA/uc0W2XyaRkyUYHzkiY8UHw>
- Oda TV. "3 Günlük Bebeğe Sosyal Medya Hesabı". Erişim 20 Ağustos 2021. <https://odatv4.com/magazin/3-gunluk-bebege-sosyal-medya-hesabi-22101806-148737>
- Öğüt, Salim. "Mahrem". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 27/388-389. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Posta Gazetesi. "Ölen Babasıyla Fotoğraf Koyan Fenomen". Erişim 28 Nisan 2019. <https://www.posta.com.tr/olen-babasiyla-fotograf-koyan-fenomen-jelica-ljubicice-ofke-haber-fotograf-2027331>
- Radikal. "Ölü Dedeyle Pozun Gerçek Hikayesi Ortaya Çıktı." Erişim 30 Ocak 2019. <http://www.radikal.com.tr/hayat/olu-dedeyle-pozun-gercek-hikayesi-ortaya-cikti-1198114/>,
- SGK Rehberi. "Çok Tartışılacak Karar: Facebook Paylaşımı Dayaktan Daha Ağır". Erişim 1 Şubat 2019. <https://sgkrehberi.com/haber/138515/cok-tartisilacak-karar-facebook-paylasimi-dayaktan-daha-agir.html>
- Star. "Problemlili İnternet Kullanımının Ailede Ürettiği 3 Sorun". Erişim 27 Nisan 2019. <https://www.star.com.tr/yazar/problemlili-internet-kullaniminin-ailede-urettigi-3-sorun-yazi-1405485/>
- Şâban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 5. Basım, 2001.
- Şen, Yusuf. "İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi". *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, (Ed. Yavuz Ünal, Yusuf Bahri Gündoğdu, Şevket Pekdemir, Hasan Atsız), 2/256-264. Samsun: Ordu İlahiyat Vakfı Yay. 27-29 Mart 2015.

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*. İstanbul: Bakanlık Yayınları, 2014.
- T24. "TÜİK Açıkladı: İşte Türkiye'de Boşanma Nedenleri". Erişim 7 Eylül 2021. <https://t24.com.tr/haber/tuik-acikladi-iste-turkiyede-bosanma-nedenleri,511202>,
- TAYA, Türkiye Aile Yapısı Araştırması. Erişim 7 Eylül 2021. <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/67-turkiye-aile-yapisi-arastirmasi-2013-tespitler-oneriler.pdf>
- TÜİK, Evlenme İstatistikleri 2019-2020. Erişim 20 Ağustos 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2019-33708>
- Yıldırım, Ergün. "Toplumsal Değişme Sürecinde Aile". (Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım) *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Yay., 2001.
- Yurtseven, Yılmaz. "1917 Tarihli Hukuk-u Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/1-2 (2003), 247.
- Zorlu, Süleyman Emre. "Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/2 (2013), 155.

